

Oltványi Imre:

Még egy bomba a Városmajorra

Az elsőt az oroszok vágják a városmajori templomba. A másodikat a *Magyar Nemzet* október 2-i számából *Nyilvános templom, vagy a modern művészetnek kiállítás* címen dr. Kemenes István volt new-yorki és philadelphiai plébános hajította a szerencsétlen templom felé. Az első sem volt telitalálat, a második meg éppen célt tévesztett.

De azért foglalkoznunk kell a cikkel, mert alapvető kérdések gomolyogtak benne. Érezte ezt a szerző is s ezért, saját szavaival élve, „nagyfenekü bevezetéssel” előkérte meg tulajdonképpen mondandóit. Jóhiszeműségében nincs okunk kétkedni, tájékozottságában annál inkább. Tévedései azonban nemcsak a saját tévedései, osztozik bennük a művészettel csak hébe-hóba foglalkozó közönség legnagyobb része. A művészet és a közönség helyes vi-

A művészet és Csáky szalmája

Azt hihetnők ezek után, hogy az emberek általában kellő tisztelettel beszélnek a művészetről. Vagy legalább is azzal a megfontoltsággal, mely az élet nagy dolgainak kijár. Hiszen minden nemzet szellemi teljesítményeivel kíván magának első-séget biztosítani. Nagy írók, költők, festők, szobrászok, építéskor, zenészek, tudósok az emberiség igazi hősei. Jobban jellemzik nemzetüket és korukat, mint a politikusok és hadvezérek. A görögység bölcseléseiben és művészetében él ma is és vált vérünkkel. A római birodalmat szédülte jogrendje köti a mához. A középkor lelkét bazilikáiból és szárnyaló gólikus templomaiból ismerjük legjobban. Az olasz nagyság legtisztább jelképe még mindig Dante, Michelangelo és Tizian. Rembrandt maga Hollandia, Velasquez maga Spanyolország, Shakespeare Anglia, Kant, Goethe, Beethoven Németország. Cézanne és Renoir többet mondanak a franciákról, mint egész XIX. századi történelmük. Mindig a tudomány, irodalom, zene, művészet — a fáklyái. Amilyen más és más az emberek magartása róluk beszélve. Valami fonák rangsor-tisztelet türemkedett az agyukba.

A tudomány nevéntvirág, tudósok dolga. Eredményeit szó nélkül tudomásul veszik, ha lehet hasznosítják. A kritika szakemberekre tartozik, a közönség nem avatkozik bele. Ha kételkedik is, suttogásban fejezi ki, mint egy derék osztálytársam, aki az érettségim jelesre sorolta föl a föld forgásának bizonyítékait, és csak amikor boldog

Félreértett udvariasság

Igy marasztalja el a művészetet dr. Kemenes István volt new-yorki és philadelphiai plébános úr is.

Rossz szolgálatot tett neki Mr. Woollett bostoni szobrász udvariassága. A plébános úr tudniillik merőben félreértette az amerikai művészek azt a kijelentését, hogy „az úgynevezett laikusnak igenis van joga kifejezésre juttatnia, hogy tetszik-e neki valami műalkotás, vagy nem”. Dr. Kemenes nyilvánvalóan nem tudta, hogy ez az a szokványi mondat, melyet minden művész, vagy műértő kényszeredetten mond az úgynevezett laikusnak, mint ahogy a spanyol úriember az első ismerkedés után mindenkinek felajánlja házáat, vagyonaát. De a másik úriember tudja, hogy az ilyen ajándékozást nem szabad elfogadni. Mr. Woollett is csak annyit akart mondani, hogy ezideig valóban sehol sem tiltja tételes jog a szabad véleménynyilvánítást művészeti kérdésekben. Van azonban olyan iratlan jogszabályok, amelyek az élet minden viszonylatában kötelezőek. Ezek közé sorozhatjuk azt is, hogy a művészetben laikusnak bizonyos tartózkodást kell tanúsítania. A plébános úr szerint az, hogy régebben nem mert nyilatkozni a műalkotásokról, „ostoba és gyáva felfogás” volt. Szerintünk az ostobaság és gyávaság elvetése után az egyetlen helyes magartás ilyenkor a tartózkodó szerénység.

Oh igen, a közönségnek vannak jogai. Nem értjük azonban, hogy miért éppen a képzőművészettel

szonyának felismeréséről van ugyanis elsősorban szó. Örök pör ez, s benne legtöbbször a művészet és a művészek húzzák a rövidebbet. Vannak ugyan szerencsés műveltségi korszakok is, amikor csoda történiük s a művészet és a közönség egymásra talál. Manapság nem beszélhetünk ilyen véletlenről. Sokkal nagyobb a gondolatok zűrzavara, sokkal hínárosabbak az érzések, semhogy elfogulatlan gondolat és tiszta érzés közeledhetnék a műtárgyhoz. Rengeteg nem művészi szempont befolyásolja az ítélekezést s ezek a mellékzöngék kerékkötői a mély gyönyörködésnek. Már pedig a műtárgy elsősorban azért van, hogy gyönyörködjünk benne! A gyönyörködés révületében tágul a lelkünk annyira, hogy szinte az életlen túla érzünk. Hiába van a művészet minden szálával a földhöz kötve, többet nyújt a pusztá életnél.

megkönnyebbüléssel ért a folyosóra. Mondta nekünk cinkos rejtelmességgel: No, alaposan becsaptam a tanárokat. Elhitték, hogy én hiszek a föld forgásában. Pedig én tudom, hogy az apám dunai malma ma is azon a helyen áll, mint kisgyermekkoromban.

Az irodalom helyzete már lazább a tudományénál. Szavakkal dolgozik, fogalmakkal él, érzelmekhez nyúl. Mindenki verselt egyszer s hára is jön, hogy nem olyan egyszerű a költészet, mint az önképzőkörben vélte, mégis jogot formál a szakértelemre. Írására hivatott írók felelnek írással s kontárkodó, vagy illetéktelen gyorsan alulmarad. A nagyközönség Csáky-szalmájául így a képzőművészet szolgál. A festőket, szobrászokat bárki belerúghat, ahol és amikor akar. A művészt hol a „természeti hűség” elleni vétke miatt támadják, „torzítást” vetnek szemére, hol pedig „színci” sértik a közízlést. Néha „tárgya” nem méltó a megfestésre, máskor képi-nek nincs „szociális” tartalma.

A művész védtelen. A tudós bizonyíthat, az író szavakra, fogalmakra szavakkal, fogalmakkal ülhet vissza, a képzőművész nem azonos fegyverekkel vívja küzdelmét. Művészetének nyelve nem fogalmi. Igazát a támadó szavak ellen újból es újból csak képpel, szoborral, épülettel védheti meg. Az időben elhangzó szó és a síkban-térben élő műtárgy csatározása szűkszerűen értelmetlen. S minthogy értelmetlen, a nagyközönség szemében a művészet marasztalódik el.

szemben ragaszkodik korlátlan jogokhoz? A nagyközönség szó nélkül belenyugszik a tudósok tudományos ítélekezésébe, nagyobb morgás nélkül hajt fejet az írók irodalmi véleménye előtt, csak a képzőművészeti kérdésekben nem ismeri el a hivatottak igazságát. Pedig a tudományos és irodalmi átlagnevelés színvonalra sokkal magasabb a képzőművészetnél. A tudomány és irodalom a nagyközönségnek már csak ezen az alapon is sokkal inkább „kenyere”, mint a művészet, hogy újra dr. Kemenes szavát idézzem. Természetes azért, hogy a jószándékú laikusnak szabad élnie Mr. Woollett engedélyével, de módfelelt óvatosan. Nyugodtan mondhatja magában, de másnak is, hogy egy műtárgy nem tetszik neki. De *kerülje az ezen túlmenő kifejezéseket*. Ami nekem nem tetszik, még nem rossz, s megeshetik, hogy utólag remekműként tartják számon. Amit jónak, szépnek mond, esetleg muló giccs.

Tudni kell ugyanis, hogy itt e földön semmi sem adatik ingyen. Végtelenül nagy és alázatos szeretet kell ahhoz, hogy az ember úgyahogy tisztán lásson a képzőművészet alkotásaiban. *Valéry szép szavai* szerint csak az ihlet meg, amit szeretünk s csak a szeretet tesz találékonnyá. Ha a költő s egyáltalán a művész azzá születik s nem azzá lesz, a műértő születetlik művelző ösztönrel, de igazi műértővé csak a műtárgyakkal való szerelmes foglalkozás révén válik. Szószálhasogatásnak tetszik talán ez a különbség

levés művelzés és műértés között. Pedig nem az. Az előbbi, képzőművészetéről lévén szó, inkább vizuális élvezőhajlam és hangulatalképzés kérdése, az utóbbi mélyebben jár s más gyökerekből táplálkozik. A művelzés érzéki gyönyörűség, sokszor szinte független a tárgytól, mert emlékek, hangulati elemek, a felismerés naiv öröme befolyásolják. A műértés az ellenkezőjéből indul ki.

Bandita-arc és áhitat

Kemenes plébános úr minderre aligha gondolt. S arra is aligha eszmélt, hogy az előbb említett lelki készültségen kívül a műértőnek sok-sok anyagi ismeret is meg kell szereznie. Ő tizenöt évvel ezelőtt Amerikában felszabadult „ostoba és gyáva felfogásból”. Aligha az amerikai szobrász büne, hogy túlságosan merész szabadúszó lett. Sajnálattos, hogy saját szavai szerint csak tizenöt év múlva követte a felszabadítást mostani kritikái megnyilvánulása. Jobban szeretjük volna, ha műtészki kiskését már ezelőtt is élesítette volna, akkor tán kevésbé élesen metszett volna a városmajori templom művészeibe.

Támadásának középpontjában *Pátzay Pál* apostol-szobrai és *Stehlo Lili* üvegfestményei állnak. A Krisztus-arcot inkább briganti arcnak látja a plébános úr. *Árkay Bertalan* szép templomának emelkedett hangulatába úgy csap be ez a briganti szó, mint egy Beethoven-negyves adagiojába vaimi katonazenekar rézbombardója. A cikkíró szerint ez a Krisztus-kép megzavarja az áhitatot s a hívőkben „ellenkezést, esetleg borzadályt és undort” kelt. Felfogásában szemben nem feltétlen érvként hozzuk fel, csak megemlítjük, hogy a Vatikán által évekel ezelőtt Rómában rendezett nemzetközi egyházművészeti kiállításon a városmajori templom majdnem minden műtárgya szerepelt. Illetéke-sebb hatóságot talán a plébános úr sem kíván. Nos, ezen a kiállításon a magyar bizottságot külön dícséret

Egyházi és világi művészet

Alapvető tévedése a plébános úrnak, hogy egyházi és világi művészet közt lényeges különbség van. Tessék végigjárni a világ templomait és múzeumait s kézen kapjuk a cáfolatot. Azok a megkötöttségek, amelyek ikonográfiai szempontból kötelezők, jelentéktelenek. Ugyanígy beszélhetnénk arcképi, tájképi, csendéleti vagy alakos megkötöttségről, ami badarság lenne. Az egyházi, helyesebben templomi művészet korlátozásai a festészet vagy szobrászat törvényeit nem érinlik. A művész szabadon bánhatik a bibliai tárgyon belül a tájképpel, az építészeti részletekkel, a ruházattal. Éppúgy szabadon alakíthat, mint a „világi” festő. Régen nem is ismerték az egyházi művészet fogalmát. Helyesebben azt mondhatnók, hogy a renaissance-ig nagyjában minden festő „egyházi” festő volt, azontúl pedig a „világi” festő volt „egyházi” is, ha akart. Stíluskülönbség nincs köztük. Egy Raffael-arcmás, vagy „szentkép” egyazon szellem születte. Rembrandt *Bruyningh* arcképe, tája, vagy az *Emmausi tanítványok* csak tárgyváltásban mások, a feladatok művészi megoldása egyforma. Ha Michelangelo Mózeséről nem tudom — és nem kell tudnom —, hogy Mózes, az emberiség bármely héroszját ábrázolhatná és akkor is remekmű maradna. Nyilvánvaló tehát, hogy nincs egyházi és világi stílus.

Kemenes plébános úr megrémül attól a gondolattól, hogy a firenzei dómot egy budapesti plébániatemplom helyébe hozhatnók, mert „fizikai vagy lelki értelemben útjában van az átlagos templomlátogató hívő áhitatának”. Ebből a gondolatmenetből egy betűt sem értek. Olyasvalamiről lehet szó, hogy a plébános úr szerint művészeink

Teljes megtagadása önmagunknak, tökéletes odaadás valami másnak, mint ami vagyunk. Belemérlés egy új életjelenségbe, kirekesztése magunkból mindannak, ami nem a műtárggyal összefüggő. Szemmel, lélekkel le kell tapintanunk a képet, a szobrot mindaddig, amíg meg nem értjük a művész akaratát s meg nem érezzük a mű belső törvényét. Vagy egyszerűbben szólva, a műértőnek át kell élnie mindazt az élménytartalmat, ami a művészt arra kényszerítette, hogy művét épp olyannak alkossa, amilyen. Nagyon nehéz diszciplína ez, sok alázatot kíván. De egyúttal felemel és megtisztít.

érte, mert a kiállított műtárgyakon egyházi szempontból sem volt kifogásolni való. Alig bízható, hogy a római bizottság ítéletet nem számolt az „átlagos” hívő lelkiületével. De tudta, hogy az átlagos hívőknek nincs áhitatkeltő skémájuk. Sohasem is volt.

Ha mai szemmel nézzük a középkori mozaikok kifejezéstelenül merev Krisztus-ábrázolásait vagy a gólikus oltárképek és szobrok torz arcait — hogyan fedezhetjük fel bennük az imádatot keltő isten-arcot? S hogyan képzelhetjük el, hogy láttukra a középkori hívők nem éreztek sem „undort”, sem „borzadályt”? És hogyan magyarázható, hogy mi is megilletődünk tőlük még ma is? Vagy ellenpéldául vegyünk későbbi kort. Miért nincs kifogása a plébános úrnak a renaissance világias, csupa életkedvet árasztó Madonnái és görög atlétaszépségű Keresztelő Szt. Jánosai ellen?

A magyarázat kétségtelenül egyszerű. Azokat a képeket és szobrokat a plébános úr és az „átlagos” hívők is megszokták. Megszokták az egyház nagyvonalú szabadelvűsége folytán. Az egyház tudta, hogy *nincs irányított művészet s csak a művészi szabadságban foghatnak művek*. Bizott a művészet teremtő erejében s bizott a hívők igazi áhitatában. Ezt a művész egyszerű, egyéni kifejezésmódja nem gátolta. Az egyház nem kliséket, szokvány-műalkotásokat akart, hanem élő művészetet.

„világi” stílust vittek a városmajori templomba. Mondottuk már, hogy nincs kétféle stílus. Minden kor egyházi és világi képeket, szobrokat egyaránt a kor kialakult stílusában készített. Mi értelme volna annak, ha ma élő művészek barokk képeket festenének, barokk szobrokat gyúrnanak, amikor a mai ember jelképezet más stílus áll közel? Mire vezethet, ha az egyház ma az egykori „modern”, pl. renaissance stílushoz ragaszkodik? Ez egyház sokkal bölcsőbb, hogysen a művész változás irányával akasszon tengelyt, hisz hosszú ideig ő volt a művészet legnagyobb pártfogója s ebből folyólag fejlesztője, lendítőkereke. Csak dícséretreméltó, hogy korunkban, a szopora építkezés korában az egyház új templomaiban élő művészeknek ad munkakört s az újabb irányok felvirágoztatását tűzi ki céljául.

Árkay Bertalan városmajori temploma nem ókeresztény bazilika, nem barokktemplom, hanem a ma építészeti stílusában készült. Ha belsejét elmuljt idők stílusában ékítették volna, ez sérelmet jelentené a művészi jóízlésnek. A jóízlés pedig az egyházi művészetben is kötelező. *Pátzay* apostolai, *Stehlo* Lili üvegablakai s a többi művész alkotásai nem állhatják útját a keresztény áhitatnak. A plébános úr azt írja: „ez lehet egyszerű, modern művészet, de gyöngé kis kereszténységnek látszik”. Mi erre csak azt felelhetjük, amit az egyházi és egyházművészeti hatóságok is mondtak a templom felszentelése előtt: *nihil obstat*. Lehetséges, hogy nem „egyszerű” modern művészet, ami a hívőket a templomban fogadja, de egészen bizonyos, semmi sincs benne, ami az igazi keresztény érületet sérthetné.

Groteszk apostolok és a püspökök

Megértettük, hogy a plébános úrnak s ahogy ő írja, vele együtt sok tízezer hívőnek nem tetszenek *Pátzay* apostol-szobrai. A tízezernek nem tudunk vitatni, de az őket megtestesítő plébános urat meg-

kább a hívők áhitatát. *Pátzay* apostolainak arcát groteszknak látja s ha jól értettük, azt fájlalja, hogy az arcon nem hasonlítanak az apostolok utódaira, élő püspökeinkre. Semmi kifogásunk sincs az ellen, hogy a plébános úr az élő püspököket „ha nem is szépnek, de legtöbbször kedves, méltóság-teljes... tiszteletreméltó” arcúknak és alakúknak tudja. Mégsem hisszük, hogy helyes egyházművészeti irányelv lenne Krisztus első apostolait róluk mintázni. Láttam én szentéletű, nagyképűségű olasz püspököket boldogra csaltant piros alma-arcúak, akit legfeljebb pomológiai hírverésre lehetett volna lefesteni, vagy mintázni. Püspökeink tiltakoznának bizonyára leginkább az ilyen egyházművészeti felfogás ellen s az efajta ábrázolások aligha keltenék fel a hívőkben az áhitatot.

A plébános úrnak fáj, hogy a városmajori templom művészei sértik vallásos meggyőződését és érzeit. Gondoljon arra, hogy annak idején a sixtini kápolna Michelangelója ellen ugyanez a vád hangzott el.

Mi sem értünk mindenben egyet a városmajori templom művészeinek alkotásaival. De a plébános úrral szöges ellentétben épp azt kifogásoljuk, hogy a művészek megletetős engedményt tettek az idézett tízezer meggyökeresedett ízlésének. Ennek ellenére hangjuk mégis üde, nemes értelemben bátor s olyan útjelöl, melyen nyugodtan haladhat a mai „egyházi” művészet is. Már mondtuk s most megismételjük: *Isten örizzen az olyan művésztől, amelynek szabadságát akár fölülről, akár a tízezer alulról korlátozhatják. A szárnyaló sasból bukácsoló kacsa lenne.*

„Vajudó csimpánz” és végszó a laikusokról

Kemenes dr. a „világi” művészet tájára is kirándul. Ezt írja: „Egy, a mi szemünkben kétes jelentőségű agyagmasszára az egyik fiatal modern művész azt mondta, hogy e massa neve: *Anyaság*”. Anekdotászerűen hozzáfűzi: „egy igazi műértőnek mondott magyar püspök és nagyúr azt a tárgyat *vajudó csimpánz* nevezte”. Megintcsak *Pátzay Pál* szobráról van szó. Ez a szobor az élet legnagyobb rejtélyét, az anyaságot magasztosítja fel tömör egyszerűséggel s kétségen kívül a művész legjobb alkotásai közé tartozik. Országokat járt meg s a művészetkedvelő közönség mindenütt jó szobrot látott benne. Csak a plébános úr minősítette „kétes jelentőségű masszává”.

Mr. Woollett-nek, az amerikai szobrásznak, Kemenes dr. felszabadítójának, a cikkben idézett mondaná jut eszünkbe: *Doctor, you make me tired*...

A városmajori templom műtárgyai ellen a plébános úr főként hangulati kifogásokat emelt, itt azonban hozzárterését meghaladó kritikát gyakorolt, mégha egy nagyúr védelme alatt is. Az a püspök úr, akire hivatkozik, sokkal igeralmasabb és szerényebb volt. Nem mintha az állatok rangkérdésében óhajtánánk állást foglalni, tisztára csak az igazság kedvéért írjuk meg, hogy a püspök úr csimpánz helyett *kengurut* említett. A csimpánz talán torzabb, emberi hasonlóságában kegyetlenebb egybevetés, minthogy a kenguru, fiatal erszényében, jobban közelíti meg a terhes asszony plasztikáját. A kenguru-történetnek azonban tanulsága is van, s ezt a hívők elhallgatták a plébános úr előtt. Holott a csattanó rendkívül keresztényi. A püspök úr inkább tréfának szánt megjegyzése ugyanis vérg sértette a művészt művészi életfelfogásában s hosszasan megmagyarázta a püspök úrnak művészi szobrászati gondolatát. A „nagyúr” szépen végighallgatta és — hogy is mondja Eckermann? — *Er ward eines Besseren belehrt*. Légyen így a plébános úrral is. Béke velünk.

A laikus kritika jogát akartuk valahogy elvileg tisztázni Kemenes dr. cikkével szállván vitába. Hátra van még annak megállapítása, hogy képzőművészetben ki a *laikus*. E kérdéssel egy későbbi, a művészet és a tömeg viszonyáról szóló cikkemben fogok foglalkozni. Ez alkalommal a laikusnak csak legáltalánosabb meghatározását adom:

Laikus az, akit alázatos csodálkozás és áhitatos szeretet nélkül közeledik a műtárgyakhoz.